

HANS MAIER

Vojna in mir danes

Pojem vojne, nekdanj ostro začrtan, postaja v sedanjosti nejasen. To je povezano s spremembami v zunanjem pojavu vojne. Danes doživljamo znano »neorganiziranost« vojne – potem ko so si prejšnja stoletja prizadevala predvsem za njeno »vzdrževanje« (in to obenem pomeni: za njeno pojmovno razmejitev). Vojna se medtem ne razlikuje od miru v nekdanji nedvoumnosti. V razpršenih oblikah vdira v normalnost, v vsakdanjik. Na mnogih mestih se zabrisujejo meje med vojno in civilnim življenjem; razvijajo se hibridne oblike pol-miru ali pol-vojne in utrjujejo svoj položaj. Povedano zelo na kratko: vojna danes zdaleč ni več samo tradicionalna *vojna med državami*. Na številnih krajih si je slekla uniformo, je na tem, da se loči od lika vojaka. Tudi klasični obrazci, ki so bili nekdanj značilni za njen začetek in njen konec, so v današnjem svetu izgubili svojo moč. Komajda je še kje vojna napoved – a tudi premirja so skoraj povsem izginila (v glavnem po državljskih vojnah!).

Kar doživljamo v tem času, se je že dolgo pripravljalo. To želim orisati v dveh odstavkih, ki obravnavata vzdrževanje vojne (I) in neorganiziranost vojne (II). Zatem želim vprašati, kaj izginja z vzdrževano vojno in je deloma že izginilo – in kaj po izginotju starih struktur na novo prihaja na svetlo (III).

Hans Maier, roj. 1931, je upokojeni profesor za politologijo na Münchenski univerzi, nekdanji bavarski minister za pouk in kult ter od leta 1988 do 1999 nosilec Guardinijeve stolice v Münchnu. Je ustanovni član in soizdajatelj te revije Communio. – Članek »Krieg und Frieden heute« v: IKaZ Communio 47 (2018) 154–164 je prevedla s. Vesna Jelen ŠS.

I

Zgodovina v svojem teku nikakor ni prekomeren izpad nasilja, kakor menijo pesimisti. Vedno znova je bila tudi polna prizadevanj za ustvarjanje trajnih mednarodnih ureditev. Kant, ki glede človeka sploh ni bil optimist, je zato mogel v svojem spisu »Gemeinspruch« upravičeno ugotoviti, da je v človeški naravi »še vedno živo spoštovanje pravičnosti in dolžnosti«. To je osnova za poboljšanje – čeprav je po drugi strani tudi vedel, da človeška narava ni »nikjer manj ljubezniva kakor v razmerju celotnih ljudstev drugega proti drugemu«.¹

Dejansko je v zgodovini človeštva premirje vojni nasproti, obramba nasproti agresiji, omejevanje nasilja nasproti nasilju, postava nasproti kaosu. Neurejeno nasilje so v teku časa vedno znova ogradili, vpoklicali v kolektivne varnosti, spremenili v oblike, podobne pogodbenim. Moderna država je odrinila avtogene nosilce nasilja in nasproti institucijam samopomoči – pesti in spopadu, krvnemu maščevanju, plenjenju itd. – pritegnila sodišče in policijo; monopolizirala je izvajanje legitimnega fizičnega nasilja pri sebi in svojih organih in tako je nastal danes samoumeven *notranji državni prostor miru*.

Posebej v Evropi je ljudstvom od 11. do 18. stoletja v verigi vedno znova zastavljenih prizadevanjih uspevalo, da so iz zasebnega območja in območja znotraj države postopoma pregnali nasilje in samopomoč. Ta dosledna pomiritev znotraj države je pomemben, da, enkrat dosežek krščansko-evropske skupine držav. Seveda pa ni uspel izgon nasilja z *meddržavnega* območja. Tukaj so prizadevanja obstala pri omejevanju vojne na vojno držav in pri humanizaciji (ali vsaj urejevanju) vojskovanja – če povsem odmislimo tisto nasilje, ki so ga slej ko prej izvajali nasproti zunajevropskemu, nekrščanskemu svetu.

Wolfgang Reinhard je v svoji »Zgodovini državnega nasilja« prikazal, kako je z nastankom modernih držav šlo z roko v roki vzpostavljanje neke specifične »kulture nasilja«. Razvoj je vodil od iregularnega nasilja k državnemu nasilju, od nasilja posameznikov

in skupin k vojni knezov in kraljev in končno k vojni držav.² Enak razvoj se je odigral v notranjosti. Tukaj so akcije in interakcije v majhnih družbenih krogih postopoma prehajale v večje in trdnejše oblike »dobre politike«, ki je zavestno normirala življenje ljudi – ureditve skupnosti, ki je sčasoma obsegala in države preoblikovala v njihovi notranjosti.³

Vidimo, da so vseskozi obstajale realne možnosti za kultiviranje nasilja – za njegovo postopno preobrazbo v državno, uradno nasilje. Nasproti prostemu nasilju v obdobju pesti in spopada je bilo to nedvomno napredek. V 19. stoletju se je sprva zdelo, da se pot postopnega slabenja nasilja nadaljuje tudi *med državami*. Gotovo so obstajali mednarodni spori tudi v tem času – toda niso dosegali trajanja in ostrine poznejših svetovnih vojn. Tudi znotraj držav ni bilo, razen izjem, zgoščevanja nasilja, podobnega tistemu v času verskih vojn – ali tistih s sekularnim odmevom v času francoske revolucije. Stoletje po letu 1815 se je zdelo, da bo postalo čas kongresov in konvencij, mednarodne diplomacije in mednarodnega prava – in ob napredovanju pravne države znotraj je imela večina sodobnikov tiranske režime, diktature in samodržstva za nekaj, kar je bilo v Evropi dokončno premagano in kvečjemu obstaja le še v »eksotičnih deželah«.

II

Kako je potem mogoče, da je ravno »dolgo 19. stoletje« (od leta 1789 do 1914) nakopičilo nove potenciale nasilja? Zakaj na koncu upanje zbujujočega razvoja ni prevladala svetovna ureditev miru, ampak novo »obdobje nasilja«? In zakaj je vrnitev v barbarstvo izhajala prav iz Evrope, takrat najmodernejše, najbolj napredne celine?

Povsem začasno in s tezami želim ponazoriti nastanek in zgoštitev potencialov nasilja v 19. stoletju ob treh pojavih:

a) ob tehnično-industrijski revoluciji in njenem vplivu na vojaško tehniko in vojskovanje;

b) ob vpoklicu rastočega števila ljudi v vojne v procesu širjenja demokratičnih struktur in načinov ravnanja;

c) ob spreminjanju oblike vojne, ki so ji v tem razvoju zrasle nove energije – od »levée en masse« (dviga množic) revolucionarnih vojn do oblik »popolne mobilizacije« v 20. stoletju.

a) Predvsem tehnika je v 19. stoletju razvila potenciale nasilja nove vrste. V tem času se loči od svojih empiričnih izvirov, od naključnega odkrivanja, preizkušanja, odkrivanja ter razvija poteze sistematičnega preračunavanja. Postane eksaktna veda na podlagi naravnih zakonov in poraja oblike od ročnega dela vse bolj neodvisne serijske proizvodnje.⁴ Osvajanje in obvladovanje naravnih sil – vode, premoga, železa – stopnjuje človeške sile v neslutene razsežnosti. Meje prostora in časa se zabrisujejo: svet postaja majhen, človek naj postane toliko večji.

Industrijska revolucija požene v revolucijo tudi vojaško tehniko. Utemelji in uveljavi gospostvo strojev in avtomatov v vojskovanju. Na mesto orožja, odvisnega od telesa, s katerim »zgolj korakajo«, v vedno večji meri stopajo artefakti. Posledice nasilja se vedno bolj oddaljujejo od vzrokov, ki so jih sprožili. Vojna izgublja svojo prvotno podobnost z dvobojem – postaja anonimna, tehnična vojna. Če potegnemo črto čez dvesto let, od lika artilerista Napoleona do raket, pohodnih letal, dronov v začetku 21. stoletja, vidimo gibanje rastočega razosebljanja vojne, pri obenem neomejenem odpiranju vseh bojišč na kopnem in na vodi, v zraku, da, v vesolju – in pri rastočem izčrpavanju vseh področij umikanja, varovanja in prizanašanja. Na koncu je scenarij atomske vojne, v kateri se razpustijo tradicionalne »fronte« in se uničenje in samo-uničenje vedno bolj približujeta drugo drugemu, dokler slednjič ne postaneta nerazločljiva.

Vojne zapuščajo zanje določeno »vojno prizorišče«, raztezajo se v prostor in čas, posrkajo vase gospodarstvo, komunikacijo in vsakdanje življenje, postanejo obsežne in »totalne«. Uničevalne sile se osamosvajajo, se osvobajajo od ravnovesja računanja med funkcionalnim in sorazmernim. Že v 19. stoletju, z Napoleonovimi vojnami in protivojnami, ki so jim sledile, je vojna postala celinska

trgovinska, gospodarska, propagandna in ljudska vojna. Tradicionalno razločevanje med fronto in domovino, vojaki in civilnim prebivalstvom se je skrhalo. Utopija avtarkičnega vojskovanja (s poklicnimi bojevniki, krmo, poljskimi bolnišnicami) se razblinja. Revolucionarna ljudska vojna živi od dežele in od oboroženih množic, v katerih postanejo uniformirani in četniki od časa do časa nerazločljivi. Tudi tukaj dejstva prehitevajo – bržkone tudi v 18. stoletju na voljo le v teoriji! – tip kabinetne vojne, v kateri kralj »tolče bataljone«, državljan daleč stran pa tega niti ne opazi.

b) Tukaj se v 19. stoletju pridruži »demokratizacija« vojne. Splošna vojaška obveznost kot »zakoniti otrok demokracije« (Theodor Heuss) vzame tradicionalnemu »miles perpetuus« (večni vojak), ki ga je ustvaril absolutizem, njegov »vladni« status, napravi vojske za nekaj novega – »oboroženo ljudstvo«. V modernih revolucijah ljudstvo zavzame državo; zato mora nasprotno proti sebi priznavati tudi državo; za napade, zmage, vojne grozote, poraze postane zdaj soodgovorno. Tukaj začne veljati teženje k razveljavitvi meja, k totalizaciji, k ukinitvi zasebne svobode in prostorov miru, k širjenju vojskovanja onkraj omejene vojne, pri čemer je všteto angažiranje.

John Keegan⁵ je opozoril na to, da so vojske vseh držav pred uvedbo splošne vojaške obveznosti obsegale le majhen del prebivalstva. Zato je bila vest o smrti družinskega člana v bitki do 19. stoletja relativno redka družinska tragedija. V 19. stoletju pa so številke vendarle vidno narasle. V ameriški secesijski vojni umre 750.000 ljudi, od tega 620.000 vojakov in s tem slaba 2,5 odstotka prebivalstva.⁶ Kvanten skok signalizirajo številke prve svetovne vojne. Francija je od okoli 40 milijonov prebivalcev izgubila 1.700.000 mladih moških; Italija od okoli 36 milijonov 600.000; britanski imperij 1.000.000 od 50 milijonov, Nemčija več kot dva milijona ob 70 milijonih prebivalcev. /Število padlih Slovencev v prvi svetovni vojni po doslej znanih podatkih je bilo od 36.000 do 40.000 vojakov. – Prof. Silvester Gaberšček/.

V obeh svetovnih vojnah so trčile demokratizirane vojske, v katerih so zastopani vsi sloji družbe. Bolezni – nekdaj vzrok za večino

smrti v vojni – so premagane. Zdravi, dobro hranjeni naborniki, sestavljajo jedro ogromnih vojnih čet. Ustrezno velike so izgube.

c) Potenciali nasilja moderne države se najvidneje in najbolj poudarjeno pokažejo v novi obliki vojne. 20. stoletje postane enkratno obdobje nasilja. Po vsem svetu se uničujoče sile stopnjujejo do dotlej komaj poznane intenzivnosti. V dveh svetovnih vojnah se dotedanja »konvencionalna« vojaška uporaba nasilja spremeni v tehnizirano množično uničevanje. To velja nasproti bojevnikom pa tudi nebojevnikom, ki so bili obširno zajeti v vojskovanje na kopnem in iz zraka predvsem v 2. svetovni vojni: Leningrad, Coventry, Dresden, Hirošima. Znotraj in zunaj vojn so v 20. stoletju postala cela ljudstva in etnične skupine žrtev pokolov, »etničnih čiščenj«, genocidov. In v ogromnih taboriščih totalitarnih režimov dosega razčlovečenje in animalizacija »političnih sovražnikov«, njihovo spreminjanje v »škodljivce«, ki se jih sme neovirano likvidirati, njihovo »uničevanje z delom«, njihovo industrijsko množično pobijanje grozljiv višek.

III

S tem prihajam do odločilnega vprašanja: Kaj izginja z vzdrževano vojno? Kaj nastaja novega po njej?⁷

Preden bom skušal odgovoriti, želim opozoriti na temeljno dialektiko, ki je povezana z nastankom moderne države in njene pravne in mirovne ureditve.

Z moderno državo je – v primerjavi s preteklostjo – v svoji varnosti zaščiten *navznoter* veliko širši krog ljudi kot doslej. Obenem pa je *od zunaj* v državne vojne – možne svetovne vojne – zajetih v kolektivno smrtno grožnjo na milijone ljudi. Potrebno se je vprašati: Kateri naravni dogodki prejšnjih časov bi v kratkem razširili tako milijonsko smrt kakor neobzdržano nasilje modernega orožja v dveh svetovnih vojnah? Katero napadanje, kateri bojni pohod maščevanja in samopomoči bi terjal podobne stotine žrtev kakor obleganje

Verduna, Leningrada, Stalingrada, atomski bombi na Hirošimo in Nagasaki? In koliko ljudi po družinah in rodbinah bi se tako brezpogojno pokorilo zakonu maščevanja, kakor so se bojevniki in civilisti v modernih vojnah razvrstili po fronti in domači fronti, »ker je moralo tako biti« in ker se je zdelo, da ni druge možnosti?

Kolikor je znano, niso v obeh svetovnih vojnah nikjer, na nobeni vojni strani, matere demonstrirale za svoje sinove proti lastni državi, ki se je vojskovala – kakor se to v novejšem času dogaja vedno pogosteje, od Vietnama do Čečenije. Ko so se bretonski vojaki, obtoženi, da so zavrnil izvršitev ukaza, v prvi svetovni vojni zagovarjali pred francoskimi vojnimi sodišči, niso, prihajajoč iz stare pokrajine, niti razumeli jezika svojih oficirjev, jezika narodne države; ko so se sicilski kmetje v podobnih okoliščinah dvignili, da vendar s kraljem sploh niso v sorodu, kako bi se torej mogli zanj vojskovati? – je bilo to le medel odmev iz nekega starejšega sveta, za katerega se zdi, da je z moderno državo minil. Celo v 20. stoletju, tako bogatem z mučenci, je ostal človek, ki je zavrnil služenje vojske zaradi ugovora vesti kakor avstrijski kmet Franz Jägerstätter, izjema med člani odporniškega gibanja iz krščanskega duha – in njegovo ravnanje ni le za časa njegovega življenja, ampak prav do danes naletelo na deljene odzive pri teologih in cerkvenih uradnih osebah.⁸ Tako zelo je medtem postala vojna s svojimi razširitvami domnevno neizbežna »usoda«.

Vendar nazaj k vprašanju: Kaj izgineva? Kaj prihaja novega? Izginja, kakor že večkrat nakazano, *vojna med državami*. V poznem 20. stoletju države izgubljajo monopol nad vojskovanjem. Konkurrirajo jim avtogeni nedržavni nosilci nasilja, in jih z njihovega mesta popolnoma izrivajo. Bojišče je veliko, sega od ekspedicijskih čet Čangkajška in Maocetunga na Kitajskem 20. stoletja do zasebnih vojsk vojskovodij v Kongu, Sudanu, Somaliji danes do piratskih ladij po vsem svetu, oboroženih vojakov najemnikov mamilaških šefov v Mehiki, terorističnih komandosov in samomorilskih atentatorjev al-Kaide in Islamske države v 21. stoletju.

Z vojno držav izginja tudi, ali se vsaj zabrisuje razlika med bojevniki in nebojevniki, vojaki in civilisti, uniformiranimi in

partizani. Nasledniki vojakov ne nosijo več sivo olivne uniforme, so brez barvnega vzorca, neprepoznavni, bivajo kot »speči« med mirnimi državljani ali pa po Maovem načelu ribe v vodi lahko znatno zdrknejo skozi luknje in odprta mesta civilizacije.

V izginjanju je slednjič vojna kot regularna institucija nasploh: ni več vojne napovedi, le še brezoblični izbruh nasilja. Komajda so še premirja, kvečjemu mirovni sporazumi ali napoved končanja po vzorcu pogodbe dve in štiri.⁹ Protislovno je do tega izida vodila prav prepoved vojne v paktu Briand-Kellog (1928) in v nürnberških procesih (1945–49). Le kdo bi se še hotel z uradno vojno napovedjo imenovati za potencialnega napadalca?

Slednjič opozorim še na zadnji vidik nevzdrževanja vojne: izginotje – ali oslabitev – zakonskega prava o vojnih ujetnikih. Težnja k temu si je utirala pot že v drugi svetovni vojni: spomnimo na množično umiranje od lakote ruskih vojnih ujetnikov v Nemčiji 1941/42 in na splošno odpravo roka za odpustitev nemških vojnih ujetnikov po letu 1945 v Franciji in Sovjetski zvezi. Da v številnih »razpuščenih vojnah« v našem času pogosto velja stavek »ujetnikov se ne dela!«, potrjuje le splošen razvoj proč od vojne držav. Ime Srebrenica, umor več kakor 8.000 mladih bosanskih moških leta 1995, je za to opustitev starega (prvega) koraka k pacifikaciji vojne, prizanašanju vojnim ujetnikom, težak simbol iz novejšega časa.¹⁰ Vendar pa je to načelo s pomorom poljskih oficirjev v Katinu blizu Smolenska leta 1940 brutalno pokazal že Stalin leta 1940.¹¹

Staro izginja. Kaj prihaja novega? Kakšne so videti nove vojne? Kateri novi obrisi se naznanjajo po sesutju fasad »vzdrževane vojne«?

Marsikaj na tem, kar se pojavlja na novo, razodeva arhaične poteze. Tako kaže vračanje talcev – pojav, ki ga danes opažamo po vsem svetu – nazaj na starejše, predmoderne oblike vojne. Arhaično deluje tudi to, da se v sporih v Afriki, Latinski Ameriki in vzhodni Aziji v nerednih enotah bojujejo ženske in otroci kot partizanke in otroci vojaki. Podobno smo doslej poznali le iz polmističnih amazonskih bitk starega veka in iz resničnih srednjeveških otroških križarskih vojn.

Arhaično in obenem moderno, izginjanju vojnih pravil ustrezajoče je dejstvo, da nove vojne veliko močnejše kakor poprej ne pomenijo nič drugega kakor *uničenje* nasprotnika. Če še pri Clausewitzu uničenje pomeni narediti nasprotnika nesposobnega za boj¹², pa ima nevzdrževana vojna pred očmi fizično uničenje – pogosto pod odpravo vseh vmesnih območij ujetništva, statusa vojnega ujetnika, premirja in kapitulacije. Z roko v roki s tem »vse ali nič« gre mednarodni pojav samomorilskih atentatorjev, ki se zavestno odrekajo možnosti preživetja vojakov klasičnih vojn in ki v današnje stehinizirane, avtomatizirane vojne uvajajo novo neizračunljivo prvino – poosebljen naboj. Kar je bilo v drugi svetovni vojni še na obrobju – mislimo na japonske kamikaze – je na tem, da se pomakne močnejše v središče prihodnjih vojn. Ostaja pa seveda nemajhna razlika: stari vojak je tvegäl svoje življenje, lahko je umrl ali bil ranjen ali si je rešil glavo. Moderni »mučenec« – tako sami sebe imenujejo predvsem po islamskih deželah – pa ne tvega ničesar, s smrtjo je sklenil zavezo – s smrtjo zase in za kolikor mogoče veliko drugih.

Akcije samomorilskih atentatorjev je mogoče – enkrat ne glede na svetovnonazorsko ozadje – seveda razlagati tudi kot upor, obupan upor proti tehnični določenosti, anonimnosti in oddaljenosti od človeka modernih vojn, v katerih se osebna odgovornost vedno bolj zmanjšuje in slednjič popolnoma izgine. Ko je v šestdesetih v ZDA nastala diskusija okrog pokola Mi Laia v Južnem Vietnamu¹³, so pretresali vprašanje, kakšen naj bi bil upravičeno napad, ki vsebuje množične poboje – po vojnem pravu – v dejanski vojni. Najbolj pogost odgovor se je glasil: »Nikakor ne od blizu, vedno kar najbolj od daleč, najbolje z odmetavanjem bomb ali raket!« Nasproti temu cinično delujočemu eskapizmu v tehnično-avtomatično so se lahko potem kot zagovorniki izgubljene osebnosti vojne nenadoma pojavili celo samomorilski atentatorji.¹⁴

Poti v nasilje: to je dolga, zapletena zgodba. Poti iz nasilja: tukaj velja enako, le da še v večji meri. Zgodovinsko vodi pot od nasilnega posameznika do države, od pesti in spopada do sodišča in policije. To je pot civilizacijskega večjega napredka – ob vsem

tveganju, ki ga lahko prinaša s seboj, če je država sama po sebi mogočna in v primeru, da je premogočna.

V sedanjem položaju se mi ne zdi dvomljivo, da se mora država krepiti – in se, če je treba, znova vzpostaviti, če se noče pred izzivom mednarodnega terorizma umakniti brez boja. Kajti prav uničene države, ki jim ni mogoče vladati, izvajajo magnetno moč na tiste, ki vlečejo niti mednarodnega terorizma. Država zmaga proti močnim silam psihične neposrednosti, v katerih je ukorenjena samopomoč, seveda le takrat, kadar utrdi pravico in zagotovi mir. Pravnodržavna odvrnitev nevarnosti in pogled na trajno mirovno ureditev, ki zraste iz pravičnosti, sta zato nepogrešljiva pri potrebnem boju – nerad rečem boju – proti terorizmu.

Opombe

¹ Immanuel Kant, *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis* (1793), *Dela v dvanajstih zvezkih*, zv. 11, Frankfurt/M. 1977, 127.

² Wolfgang Reinhard, *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1999.

³ Hans Maier, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre*, München 2009.

⁴ Najboljši pregled slej ko prej pri Franzu Schnablu, *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert*, zv. 3 (*Erfahrungswissenschaften und Technik*), Freiburg 1950.

⁵ John Keegan, *A History of Warfare*, London 1993.

⁶ Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs*, München 2014, 23.

⁷ K sledečemu: Hans Maier, *Worauf Frieden beruht*, Freiburg 1981.

⁸ Gordon C. Zahn – Franz Jägerstätter, *Märtyrer aus Gewissensgründen*, Innsbruck 1987; Erna Putz – Severin Renoldner – Franz Jägerstätter, *Christ und Märtyrer, mit handschriftlichen Originalzitaten aus seinen Briefen und Aufzeichnungen*, Linz 2007; Andreas Maislinger, *Der Fall Franz Jägerstätter*, v: *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, zbornik 1991.

⁹ Sporazum dve in štiri, ki so ga Združene države, Velika Britanija in Francija leta 1991 sklenile z Nemško republiko Nemčijo in Nemško demokratično republiko, predstavlja »dokončni sporazum« (final settlement) glede Nemčije. Štiri države zmagovalke so v njem končale »svoje pravice in odgovornosti zastran Nemčije kot celote«. Beseda mir je v sporazumu le v preambuli (»... v zavesti, da njihova ljudstva od leta 1945 živijo med seboj v miru ...«). Dejansko pa pomeni dokument glede na učinek isto kakor mirovna pogodba.

¹⁰ Matthias Funk, *Srebrenica. Chronologie eines Völkermords oder: Was geschah mit Mirnes Osmanovic?*, Hamburg 2015.

¹¹ Thomas Urban, *Katyn 1940. Geschichte eines Verbrechens*, München 2015.

¹² Werner Hahlweg (izd.), *Vom Kriege: Hinterlassenes Werk des Generals Carl von Clausewitz*, Bonn 1980, 192–195. Prim. Reinhard Stumpf (izd.), *Kriegstheorie und Kriegsgeschichte: Carl von Clausewitz – Helmuth von Moltke*, Frankfurt/M. 1993, 770, in Hans Maier, *Gewaltdeutungen im 19. Jahrhundert: Hegel, Goethe, Clausewitz, Nietzsche*, v: Hans Maier (izd.), *Wege in die Gewalt. Die modernen politischen Religionen*, Frankfurt 2002, 54 sl.

¹³ 16. marca 1968 je v vietnamski vojni ameriški specialni oddelek umoril več kot 500 neoboroženih civilistov v četrti My Lai vasi So'n My, imenovane My Lai 4 – nedvomno vojni zločin, ki je takoj sprožil burne razprave; prim. James S. Olson – Randy Roberts, *My Lai 4. A Brief History with Documents*, Boston 1998.

¹⁴ Medtem se je izkazalo, da v boju proti terorizmu Islamske države ni mogoče zmagati s stopnjevanjem »bombardiranjem«. Uspehov, ki jih je zdaj moč slutiti, niso dosegali (vsaj ne samo) z zračnimi napadi, ampak predvsem s kopenskimi enotami kurdskih pešmerg – torej z ljudmi in posamičnimi bojevniki.

Povzetek: *Razlike med vojno in mirom danes*. Danes v številnih primerih izginjajo meje med mirom in vojno. Obstajajo nove in hibridne oblike pol-vojne in pol-miru, čas vojnih napovedi in mirovnih sporazumov je očitno mimo. Članek razlaga razvoj od ograjene in nadzorovane vojne do novih oblik nestrukturirane/neorganizirane vojne in njenih izzivov.

Ključne besede: zgodovina vojskovanja, hibridna vojna, mirovni sporazum, genocid, državljanska vojna, terorizem, samomorilsko bombardiranje